

Nogle betragtninger over kriminologiens causalitetsbegreb

Af VAGN GREVE

“The question is, ‘What sort of principles guide our thoughts?’”

H. L. A. Hart & A. M. Honoré

Indledning

Tidligere definerede man ofte kriminologi som læren om kriminalitetens årsager. Denne definition er klart uhensigtsmæssig, da den forudsætter, *at* der eksisterer et årsagsbegreb, *at* kriminologien skal bruge dette, *og at* kriminologien udelukkende skal bruge dette.

Det er i sig selv uheldigt at opstille sådanne krav, og det er især angribeligt, når det må erkendes, at årsagsbegrebet er overordentlig uklart og hyppigt dårligt defineret. Mogens Blegvad, s. 29, nævner, at almindelige filosofiske ordbøger giver 10—15 forskellige betydninger af ordet ‘årsag’. Nogle årsagsdefinitioner er meget vide, således opfatter G. Rasch, s. 123, blot causalitet som en empirisk lovmæssighed, der har vist sig tilstrækkelig skarp til, at man i givne situationer tør handle efter den. Der synes — meget forståeligt — at være en tendens til brede definitioner hos forfattere, der anvender begrebet, og snævre hos dem, der forkaster brugen af begrebet.

Karl O. Christiansen definerer kriminologi som de empiriske videnskaber, der har til formål at beskrive kriminaliteten og udforske kriminalitetsfaktorerne, d. v. s. de faktorer, der optræder i lovmæssig sammenhæng med kriminalitet, jfr. Karl O. Christiansen, s. 188 og 189. Denne definition rammes ikke af den ovenfor nævnte kritik. Den er allerede derfor et godt udgangspunkt for en nærmere diskussion af kriminologiens forklaringsmodeller.

Den beskrivende del af kriminologien kan benævnes kriminografi, jfr. Karl O. Christiansen, s. 189. Det er en uundværlig hjælpevidenskab, men i sig selv forholdsvis uinteressant. Den får først betydning gennem kriminologien i snævrere forstand.

Den anden halvdel af Karl O. Christiansens definition dækker, hvad man kan kalde den egentlige kriminologi eller kriminologi i snævrere forstand. Med disse betegnelser gives der ingen vurdering af kriminografien som noget mindreværdigt. Udtrykket skal blot vise, at det er på dette område, at kriminologerne har deres egentlige arbejdsfelt. Endnu kan kriminologens hovedopgave måske siges at være kortlægning af området, men principielt er dette kun at ligne ved fabrikation af de mursten, der

skal indgå i den bygning, der er det endelige mål for arbejdet og grunden til anstrengelserne. I det følgende vil 'kriminologi' være ensbetydende med 'kriminologi i snævrere forstand'.

Karl O. Christiansens definition antyder en frugtbar opspaltning af problemerne og arbejdsområderne i

- a) kriminalitetsfaktor
- b) sammenhæng
- c) kriminalitet (kriminel adfærd).

Kriminologiens opgave er herefter at redegøre for sammenhængens art og gennem påvisning af sammenhæng påvise, hvilke faktorer der er kriminalitetsfaktorer. Derved bliver problemerne omkring 'sammenhængen' kriminologiens kerneproblemer. Dette er formentlig et fælles træk ved alle empiriske videnskaber. c-problemet falder derimod uden for kriminologiens område, det er strafferetligt eller kriminografisk.

Problemstilling

Spørgsmålet om sammenhæng opstår på forskellige niveauer, og man kan uden at gøre større vold på det foreliggende sondre mellem:

- a) Enkelthandlingens niveau: man konstaterer en sammenhæng mellem en given konkret handling og de konkret givne kriminalitetsfaktormanifestationer. Dette svarer som forskningsopgave til en isoleret case-study.
- b) Enkeltlovens niveau: på dette niveau søger man at opstille love for sammenhæng mellem visse forbrydelsestyper (eller forbrydertyper) og visse kriminalitetsfaktorer.
- c) Den generelle teoris niveau: målet er her at samle enkeltlovene i en fælles lov om den almene sammenhæng.

'Sammenhæng' indgår i beskrivelsen af alle tre niveauer. Dermed er der ikke taget stilling til, om sammenhængen er af samme art på alle niveauer.

Problemet kan herefter udtrykkes således: *Hvordan er den 'sammenhæng', der indgår som et led i vore love og udsagn?*

Kort oversigt over baggrunden

Kriminologiske sammenhænge beskrives enten sprogligt, grafisk eller i matematiske symboler.

Den *sproglige* beskrivelse sker ved anvendelse af udtryk som 'gør sig gældende', 'er resultat af', 'får afgørende betydning for', 'har sammenhæng med', 'betingelser', 'influerer på', 'begunstiger', 'hæmmer', 'fremmer', 'fordi', 'når', 'bevirker', 'mindsker'. Sådanne ord anvendes traditionelt og bruges i daglig tale til beskrivelse af årsagssammenhænge, men anvendes også af forfattere, der tager afstand fra benyttelsen af årsagsmodeller i krimi-

nologien. Denne — noget forvirrende — sprogbrug kan ikke med føje kritiseres; forfatteren har intet valg. Hvis han vil give en sproglig beskrivelse, må han anvende sprogets udtryk, og de har (alle?) årsagsbegrebet som traditionelt referensfelt. Causalitetsproblemet bliver derfor primært et semantisk problem, jfr. Johs. Andenæs, s. 20.

Hvis en forfatter forkaster årsagsmodellen, men ikke sætter en anden forklaringsmodel i stedet, må hans brug af de nævnte sproglige udtryk principielt medføre, at hans udsagn bliver indholdsløse. Dette er farligt; læseren vil være tilbøjelig til at opfatte udtrykkene i overensstemmelse med traditionel sprogbrug. Det er endvidere principielt forkert. Kriminologens påstande skal, jfr. ovenfor, vedrøre sammenhængen mellem kriminalitet og kriminalitetsfaktorer. Det gør de ikke, hvis sammenhængen beskrives med indholdsløse ord.

Hvis han sætter en anden forklaringsmodel i stedet for årsagsmodellen, vil den sidste indvending ikke længere eksistere. Faren for misforståelser findes stadig, men den opmærksomme læser vil ikke være udsat for den samme risiko i dette tilfælde til trods for udsagnenes usædvanlige betydning. I en overgangsperiode bør forfatterne dog vælge forholdsvis neutrale ord. Det er uhenigtsmæssigt i en tid, hvor det endnu er en udbredt opfattelse, at solen bevæger sig hen over den stillestående jord, at bruge udtryk som „solen står op“.

Hvis sammenhængen *ikke* udtrykkes *i ord*, beskrives den ved hjælp af tabeller, kurver, og matematiske udtryk (f. eks. korrelationskoefficienter). Denne fremstillingsform synes umiddelbart neutral. En tabel med en signifikant fordeling synes i sig selv ikke at forudsætte en forklaringsmodel af en bestemt art, men dette er en illusion. Man kan ved hjælp af matematiske udtryk kvantificere de kvalitative love, men man kan ikke undgå problemet om sammenhængens art. Se dog Johs. Andenæs, s. 23, og Mach, refereret i Niels Bang, s. 1, og kritiseret s. st. s. 15 ff. Man kan ikke „forstå“ en tabel eller en korrelationskoefficient uden en forståelsesmodel eller en forklaringsmodel. Den meddelte information må bevidst eller ubevidst omformuleres; først når den passer ind i en forklaringsmodel, eller den er blevet omformuleret til sproglige udtryk, der gør det, får den mening for os.

Om forståelse og forklaring

'Forståelse' af noget ukendt er betinget af en 'forklaring'. Forklaringen af komplicerede sammenhænge er baseret på mindre komplicerede sammenhænge, som allerede er forstået. Man analogiserer fra det kendte til det ukendte, fra det enkle til det indviklede.

Hvis man skal afgøre, hvilke forklaringer der tilfredsstillende en videnskabsmand, stiller man et spørgsmål, som det tilkommer psykologer og ikke videnskabsmanden at besvare. Det drejer sig jo ikke om at skildre et forløb, men om at fastlægge betingelserne for, at en person kan få en 'forståelsesoplevelse'. „Aarsagsbegreb og Aarsagslov indeholder en Fortolkning af Virkeligheden fra den menneskelige Tankes Side“, jfr. Niels Bang, s. 141.

Denne fortolkning sker oftest gennem en opstilling af mekaniske modeller eller gennem deduktion fra abstrakte principper. Hvis man skal forstå et atomfysisk problem og præsenteres for en anskuelig model, opbygget af kugler og forbindelsesstænger, vil man kunne 'forstå' problemet. Hvis man ikke kan konstruere en anskuelig model, vil man i stedet hyppigt påvise, at udsagnet kan udledes af et alment princip. Man kan f. eks. 'forstå', at visse indsigelser eksisterer, hvis man kan påvise, at omsættningens sikkerhed kræver denne regel, og hvis man accepterer det almene princip, at reglerne skal indrettes, så omsættningens sikkerhed værnes.

Generelt om naturlove

De konstante sammenhænge, der er mellem objekter eller objekternes egenskaber, beskrives i naturlove. I disse konstateres det, at der mellem to eller flere størrelser består et konstant afhængighedsforhold. Hvis den ene størrelse konstant går forud for den anden i tid, kaldes loven successiv. Man kalder ofte det forudgående led for årsagen og det efterfølgende for virkningen. De successive love kaldes derfor også causallove. Hvis man kender en sådan, kan man forudsige, hvilken virkning der vil følge efter årsagen, forudsat at ingen forstyrrende faktorer griber ind.

I den klassiske fysik antog man, at ethvert fysisk objekt og dets egenskaber var bestemt af årsager. I den nyere fysik anser nogle det for udelukket, at man kan formulere causallove for atomare størrelser. I stedet nøjes man med statistiske love, d. v. s. love, der intet siger om de individuelle objekters forløb, men kun beskriver gennemsnitsforløb eller gennemsnitsstørrelser for store mængder.

Forskere uden for fysikken og matematikken har ofte betragtet disse videnskabers niveau som strålende toppe, hvor også andre videnskaber burde søge op. Man har misundt dem deres eksakte karakter og søgt at plagiere dem. Dette har blandt andet givet sig udtryk i, at man kritikløst har søgt at overføre fysikkens traditionelle forklaringsmodel, causalitetsmodellen, til andre videnskaber. I dag ser man omvendt, at causalitetsmodellen opgives i andre videnskaber, *fordi* den forlades i fysikken. Til

gengæld søger man så at adoptere den atomfysiske erstatning for årsagsmodellen, den stokastiske, statistiske model.

På denne baggrund kan det være rimeligt at fastslå nogle selvfølgeligheder:

- a) Der er intet, der taler for, at en i fysikken anvendelig forklaringsmodel skal kunne finde anvendelse i andre videnskaber.
- b) Der er omvendt intet, der taler for, at en forklaringsmodel skal forkastes i en videnskab, fordi den findes uanvendelig i andre videnskaber.
- c) Det er ikke 'mest rigtigt' eller 'videnskabeligt' at anvende en stokastisk model, en årsagsmodel eller eventuelt en helt tredje model.
- d) Omend det ville være behageligt at anvende samme model på hele området, kan det ikke opstilles som et krav. Sammenlign hermed, at det traditionelle årsagsbegreb synes anvendeligt i makrofysikken, men ikke i atomfysikken. Hvis man skulle komme frem til, at den samme model kan finde anvendelse overalt, har man bevæget sig op på det niveau, som jeg ovenfor karakteriserede som den generelle teoris niveau.

Den menneskelige faktor

En egentlig overføring af fysikkens forklaringsmodel til kriminologien forudsætter, at det er muligt at parallelisere det fysiske med kriminologiske hændelsesforløb.

De to arter forløb synes umiddelbart væsensforskellige. I det kriminologiske indgår en person og hyppigt en beslutning. Udelukker den menneskelige faktor, at der kan opstilles eller overføres forklaringsmodeller?

Dette problem fører os over i den velkendte debat om determinisme eller indeterminisme. Jeg skal ikke gå ind på diskussionen om betydningen af 'frivillig' og 'ufrivillig', men kriminologiske forklaringsmodeller kan formentlig kun opstilles, hvis man ikke antager, at den menneskelige adfærd er *fuldstændig* 'fri'. Sprogligt kommer dette måske klarere frem gennem anvendelse af udtrykket 'tilfældig', jfr. Sv. Gram Jensen, s. 251 n. 9.

Denne forudsætning har kriminologien fælles med alle andre samfundsvidenskaber. Det synes imidlertid dokumenteret, at disse i et vist omfang er i stand til at opstille og verificere love. Derfor kan man formentlig slutte, at ikke alle menneskelige handlinger er 'frie'. Vi kan ikke på forhånd vide, om de kriminologiske relevante er det, men vi må forudsætte, at det ikke er tilfældet. Ellers blev det ikke blot umuligt at opstille forklaringsmodeller, men også at betragte kriminologi som videnskab i traditionel forstand.

Forklaringsmodeller

Man kan tænke sig forskellige forklaringsmodeller:

- a) Den statistiske model: der er sammenhæng mellem en faktor A og et resultat B, men det er tilfældigt, om resultatet bliver B eller C. Man kan dog sige, at B vil indtræde i en bestemt procentdel af tilfældene og tilsvarende med hensyn til C.
- b) Den snævert causale model: der er en entydig sammenhæng mellem A og B. Det er altså et specialfald af a.
- c) Den stokastiske model: B's indtræden er ganske uafhængig af, om A tidligere er indtrådt.

Dette er kun en eksemplifikation. Der kan formentlig opstilles flere af folk med frodigere fantasi, men det er disse modeller, der normalt diskuteres i forbindelse med causalitetsspørgsmålet.

Kernen i causalitetsmodellen er, at der kan påvises et indgreb A og et i tid efterfølgende resultat B. Årsags-virkningsforholdet er et forhold mellem begivenheder eller forandringer, jfr. Niels Bang, s. 5 og 6.

Traditionelt har man krævet, at resultatet B skulle være éntydigt bestemt; man måtte altså ikke — alt andet lige — kunne få resultatet C. A skulle være den nødvendige og tilstrækkelige betingelse. Det er naturligvis blot et spørgsmål om sprogbrug, men det er dog tvivlsomt, om det ikke er hensigtsmæssigt at opgive denne betingelse, jfr. Mogens Blegvad, s. 34. Hvis man opgiver betingelsen, forsvinder forskellen mellem den snævre causalitetsmodel og den statistiske model.

Man kan imidlertid også hugge knuden over. Man kan anvende den statistiske model, når man tager sit udgangspunkt i A, og causalitetsmodellen, når man tager sit udgangspunkt i B. Denne synsvinkel har tidligere vist sig frugtbar inden for diskussionen om determinisme, jfr. Sv. Gram Jensen.

Forholdet til prædiktion

Causalitetsmodeller adskiller sig fra prædiktionsmodeller. Hvis jeg kan påvise, at antallet af de i august på Ceylon fangede ål altid er det samme som antallet af tyverier i København i september, har jeg den smukkeste tænkelige prædiktionsmodel. Vi har et A og et efterfølgende B, men vi kan ikke se nogen sammenhæng og vil derfor ikke tale om causalitet. Causalitet er således mere end blot korrelation eller regelmæssig efterfølgen. Udover det rent objektive indgår der altså et subjektivt moment, en forståelse af, at A „får B til at indtræde“. Smh. Donald W. Calhoun, s. 714 f. Det er dette psykologiske forståelseskrav, der omtales ovenfor s. 324 f.

Prædiktionsmodellen kan til tider ændre karakter og blive til en causalitetsmodel, hvis det bliver muligt at give supplerende

oplysninger, der kan give 'forståelsesoplevelsen'. For at blive ved åleeksemplet: hvis jeg kan konstatere, at jo flere ål der fanges på Ceylon, des flere ceylonesiske ål eksporteres der til Italien, des færre danske torsk eksporteres der, des flere danske fiskere bliver arbejdsløse, og at det er disse fiskere, der begår tyverierne, så 'forstår' jeg pludselig sammenhængen. Nu er det ikke blot en prædiktionsmodel, men også en causalitetsmodel.

Det kan derimod diskuteres, om man kan anvende en causalitetsmodel til prædiktion.

Hvis man accepterer den ovenfor nævnte statistiske model som en causalitetsmodel, er det klart, at man ikke fra A kan slutte til B, men kun til sandsynligheden for B's indtræden.

Hvis man indskrænker causalitetsbetegnelsen til den snævre causalitetsmodel, afhænger resultatet af sprogbrugen.

Såfremt man mener, at en årsagssammenhæng har fundet udtryk i følgende sætning: når man taber en glød ned i krudt, eksploderer det, kan man ikke anvende causalitetsmodellen til prædiktion. Man kan jo ikke vide, om krudtet er vådt. Sådanne 'negative årsager' behandles dog ikke altid som årsagsproblemer, jfr. Niels Bang, s. 20 ff. Det dagligdags årsagsbegreb er nærmest identisk med begrebet om en under normale forhold tilstrækkelig betingelse, jfr. Mogens Blegvad, s. 30.

Hvis man derimod i sætningen medtager: forudsat, at krudtet er tørt, etc. etc., vil man kunne anvende den udtrykte årsagssammenhæng til prædiktion. Det er imidlertid ganske uhensigtsmæssigt. Hvor skal man sætte grænsen? Skal man gå så vidt, at man siger, at det skal være salpeter og ikke hvedemel, man har lavet krudtet af? Det vil for kriminologen betyde, at hver gang han søgte at erkende samspillet mellem en kriminalitetsfaktor og en forbrydelse, skulle han redegøre for hele den kriminologiske forskning og dens resultater.

Endelig kan man som nævnt ovenfor betragte causalitetsmodellen fra B og ikke fra A. I den situation har det ingen mening at tale om prædiktion. Prædiktion vil blive det fremadrettede, medens causalitet vil blive den bagudrettede forståelse af sammenhæng.

Valg af forklaringsmodel

Vi har valget mellem at anvende en „fremadrettet“ statistisk, en „fremadrettet“ snævert causal, og en „bagudrettet“ causal model. Det kan ikke på forhånd antages, at man overalt kan anvende samme model. Det kan heller ikke med føje siges, at det er mere videnskabeligt at anvende den ene end den anden i forskningen.

Der er, som nævnt s. 326, intet, der taler for, at det kriminologiske materiale principielt kun kan benyttes i forbindelse

med en af modellerne. Problemet bliver, om vi disponerer over metoder til verification af dem.

Det fælles for dem er:

at A og B kan sættes i forståelsesmæssig sammenhæng

at A går forud for B i tid

at de to „fremadrettede“ kræver en undersøgelse af sandsynligheden for B.

Det har hyppigt været indvendt mod causalitetsmodellen, at vore statistiske metoder, korrelationer etc., ikke tillader os at sige, om A eller B er først i tid. Denne indvending gælder imidlertid alle modellerne. I nogle tilfælde er tidsfølgen imidlertid på forhånd bekendt, i andre kan man måske anvende visse nye metoder, der kan bestemme tidsfølgen.

Konklusion

Causalitetsproblemet er et spørgsmål om, hvornår man kan anvende sproglige udtryk, der anses for „årsagsladede“. Det er antaget, at sådanne udtryk med mening kan anvendes, når der forudsættes en forklaringsmodel af en bestemt type, en årsagsmodel. Tre forskellige sammenhængsmodeller, der kan betragtes som årsagsmodeller, er blevet gennemgået. Det er endvidere blevet hævdet, at den nødvendige forudsætning for med føje at kunne bruge de „årsagsladede“ udtryk er at der eksisterer en psykologisk 'forståelse' af sammenhæng, der til tider optræder i forbindelse med de nævnte modeller.

En øget terminologisk klarhed vil kunne opnås ved at betragte alle fremadrettede modeller som prædiktionsmodeller og indskrænke causalitetsbetegnelsen til at dække de bagudrettede tilfælde, hvor der opleves en forståelse af sammenhæng mellem to givne faktorer, A og B. Det vil i så fald blive uden betydning, om A og B indgår i en statistisk eller snæver causal model.

Endelig vil jeg hævde, at vore sammenhængsbeskrivende udtryk sædvanligvis anvendes på denne måde. Man anvender jo netop causalitetsudtryk, når man finder, at man kan besvare et hvorfor med et fordi — udgangspunktet er altså altid den sene begivenhed, det er den man forklarer.

Vagn Greve.

CITERET LITTERATUR

Johs. Andenæs: Om årsaksforskning i kriminologien, foredrag 18/5 1958, publiceret i: Nordisk Forskningsseminar i Kriminologi, stencil, Oslo, 1959.

Niels Bang: Aarsagsforestillingen, Kjøbenhavn, 1925.

- Mogens Blegvad*: Årsagsbegreb og årsagsproblem, i Nordisk Sommer Universitet, 1951, Årsagsproblemet, København, 1952.
- Donald W. Calhoun*: Anmeldelse af R. M. MacIver: Social Causation, American Sociological Review, Vol. 7, 1942.
- Karl O. Christiansen*: Kriminologie (Grundlagen), i Handwörterbuch der Kriminologie, 2. Auflage, Band II, Berlin, 1968.
- H. L. A. Hart & A. M. Honoré*: Causation in the Law, Oxford, 1962.
- Sv. Gram Jensen*: Determinisme og strafferet, TfR 1958, Hefte 3. Nordisk Sommer Universitet, 1951, Årsagsproblemet, København, 1952.
- G. Rasch*: Om kausal vurdering af terapi, i Nordisk Sommer Universitet, 1951, Årsagsproblemet, København, 1952.